

ISSN 1392-8295

UK
Uniwersytet
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2016 Nr. 29 (34)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 29 (34)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Leidinyje lietuvių, lenkų, anglų, rusų kalbomis skelbiami originalūs moksliniai straipsniai, atitinkantys svarbiausias fakultetų humanitarinių mokslinių tyrimų kryptis: lingvistikinius tyrinėjimus, literatūros naratyvų ir kontekstų problematiką, reklamos diskurso paveikumą, vertimo teoriją ir praktiką.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

W czasopiśmie, w językach litewskim, polskim, angielskim i rosyjskim, zamieszczone są oryginalne artykuły naukowe, których tematyka odzwierciedla najważniejsze kierunki badań prowadzonych na wydziałach humanistycznych współpracujących uczelni: badania językoznawcze i literaturoznawcze wraz z ich kontekstami, badania nad reklamą oraz nad teorią i praktyką przekładu.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University Faculty of Humanities in Kielce.

The periodical publishes original scholarly articles written in English, Lithuanian, Polish and Russian that correspond to the main humanitarian research fields of the faculties: linguistic researches, issues of literary narratives and contexts, influence of advertising discourse, theory and practice of translation.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

Elektronische Zeitschriftenbibliothek (2002)	Frei zugängliche E-Journals Universitätsbibliothek Regensburg
Arianta (2002)	Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne
Balcan Rusistics (2004)	Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
C.E.E.O.L. (2005)	Russian Language, Literature and Cultural Studies Central and Eastern European Online Library DFG Nationallizenzen
EBSCO (2006)	Humanities International Complete Humanities Source Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007)	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008)	Index Copernicus International Journal Master List
Lituanistika (2011)	The Database of the Humanities and Social Sciences in Lithuania
PNB (2011)	Polska Bibliografia Naukowa
MIAR (2011)	Information Matrix for the Analysis of Journals
Linguistic Bibliography Online (2012)	BrillOnline Bibliographies, Netherlands
Ulrichs (2013)	Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

REDAKCIJOS ADRESAS / ADRES REDAKCJI / EDITORIAL OFFICE

Vilniaus universitetas	Vilnius University	Uniwersytet Jana Kochanowskiego
Kauno humanitarinis fakultetas	Kaunas Faculty of Humanities	Wydział Humanistyczny
Muitinės g. 8	Muitines 8	ul. Świętokrzyska 21D
LT-44280 Kaunas	LT-44280 Kaunas	25-406 Kielce
Lietuva	Lithuania	Polska

Straipsnius ir kitą mokslinę medžiagą prašome siųsti į žurnalo redakciją Kaune, taip pat el. paštu.

Articles and other scientific material send to the Editorial Office in Kaunas, as well as by e-mail. Artykuły i inne materiały przeznaczone do publikacji prosimy nadsyłać na adres redakcji w Kownie, także pocztą elektroniczną.

El. paštas / E-mail respectus.philologicus@khf.vu.lt **Tel.** +370 37 750 536
Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://www.rephi.khf.vu.lt>

REDAKTORIAI / REDAKCJA / EDITORS

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)
Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)
Brygita Brasiene (anglų kalba / język angielski / English language)
Alla Diomidova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2016

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2016

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 29 (34)

REDAKCINĖ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE EDITORIAL BOARD

Vyriausioji redaktorė – redaktor naczelny – editor-in-chief

**Gabija BANKAUSKAITĖ-
SEREIKIENĖ**
gabija.sereikiene@khf.vu.lt

Vilniaus universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania

Vyriausiosios redaktorės pavaduotojas – zastępca redaktora naczelnego – deputy editor-in-chief

Marek RUSZKOWSKI
gustaw1960@op.pl

Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr., Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab., Polska
Professor, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Vyriausiosios redaktorės pavaduotoja – zastępca redaktora naczelnego – deputy editor-in-chief

Loreta ULVYDIENĖ
loreta.ulvydiene@khf.vu.lt

Vilniaus universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania

Daiva ALIŪKAITĖ
daiva.aliukaite@khf.vu.lt

Vilniaus universiteto docentė, dr., Lietuva
Docent Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Associate Professor, Vilnius University, Lithuania

Danutė BALŠAITYTĖ
dbalsaityte@gmail.com

Vilniaus universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania

Wiesław CABAN
caban@ujk.kielce.pl

Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr., Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab., Polska
Professor, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Renato CORSETTI
renato.corsetti@gmail.com

Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr., Italija
Profesor Uniwersytetu Rzymського „La Sapienza“, dr hab., Włochy
Professor, Sapienza University of Rome, Italy

Anatolij CHUDINOV
ap_chudinov@mail.ru

Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, dr., Rusija
Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego, dr, Rosja
Professor, Ural State Pedagogical University, Russia

Janusz DETKA
januszdetka1@wp.pl

Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr., Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab., Polska
Professor, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Margarita GAVRILINA
gavril@inbox.lv

Latvijos universiteto profesorė, dr., Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr, Łotwa
Professor, University of Latvia, Latvia

Jonė GRIGALIŪNIENĖ
jone.grigaliuniene@gmail.com

Vilniaus universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania

Laima KALĖDIENĖ
kaledienei@gmail.com

Mykolo Romerio universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Michała Rómera, dr, Litwa
Professor, Mykolas Romeris University, Lithuania

Asta KAZLAUSKIENĖ
a.kazlauskiene@hmf.vdu.lt

Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr, Litwa
Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania

Aleksandras KRASNOVAS
aleksandras.krasnovas@khf.vu.lt

Vilniaus universiteto profesorius, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania

- Jadvyga KRŪMINIENĖ**
jadvyga.kruminiene@khf.vu.lt
Vilniaus universiteto profesorė, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania
- Kazimierz LUCIŃSKI**
ifs@ujk.edu.pl
Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr., Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab., Polska
Professor, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
- Lidia MICHALSKA-BRACHA**
lidia.bracha@ujk.edu.pl
Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorė, habil. dr., Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab., Polska
Professor, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
- Gerald E. MIKKELSON**
gemikk@ku.edu
Kanzaso universiteto profesorius, dr., JAV
Profesor Uniwersytetu w Kansas, dr, USA
Professor, The University of Kansas, USA
- Olegas POLIAKOVAS**
oleg.poljakov@ffv.vu.lt
Vilniaus universiteto profesorius, dr., Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego, dr, Litwa
Professor, Vilnius University, Lithuania
- Adriana SERBAN**
adriana.serban@univ-montp3.fr
Polio Valéry universiteto Montpellier III docentė, dr., Prancūzija
Docent Uniwersytetu Paul Valéry, Montpellier III, dr, Francja
Senior lecturer, Paul Valéry University, Montpellier III, France
- Yuri STULOV**
yustulov@mail.ru
Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius, dr., Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, dr, Białoruś
Professor, Minsk State Linguistic University, Belarus
- Leona TOKER**
toker@mscc.huji.ac.il
Jeruzalės Hebrajų universiteto profesorė, habil. dr., Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab., Izrael
Professor, The Hebrew University of Jerusalem, Izrael

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. DISKURSO IR NARATYVO TYRIMAI / BADANIA NAD DYSKURSEM I NARRACJĄ

Marek Ruszkowski (Lenkija / Polska). Fundamentalizm językowy.....	9
Ina Pukelytė (Lietuva / Litwa). Tarp dramos ir postdramos.....	18
Eglė Gabrėnaitė (Lietuva / Litwa). Politinio komentaro retorika: žanro transformacijos	25
Sylwia Konarska-Zimnicka (Lenkija / Polska). Socjologia a warsztat naukowy historyka. Przykład etnometodologii.....	33
Iwona Filipczak (Lenkija / Polska). Marginalization of South Asians Based on Race and Skin Color in Bharati Mukherjee's <i>Jasmine</i> and Chitra B. Divakaruni's <i>The Mistress of Spices</i>	46
Skirmantė Biržietienė (Lietuva / Litwa). Antikinė „lengvoji poezija“: epigramos ypatumai.....	57
Ewa Anna Piasta (Lenkija / Polska). Motywy religijne w powieści <i>Gody magdeburskie</i> Gertrudy von Le Fort.....	65

II. KALBA. VISUOMENĖ. KULTŪRA / JĘZYK. SPOŁECZEŃSTWO. KULTURA

Oleksandr Kapranov (Norvegija / Norwegia). Conceptual Metaphors in British Foreign Secretary's Twitter Discourse Involving Ukraine.....	75
Татьяна Бобкова (Ukraina / Ukraina). Классификация коллокаций: основные подходы и критерии	87
Martyna Król (Lenkija / Polska). Homonimia wśród nominatów dotyczących czasu i przestrzeni: polsko-rosyjskie studium kontrastywne.....	99
Ольга Солодушко (Lenkija / Polska). Семантическая характеристика зоонимов, мотивированных пестрой окраской и узорами на шерсти животного (на примере кличек коров в польском и украинском языках)	107
Elżbieta Michow (Lenkija / Polska). Polskie i bułgarskie frazeologizmy somatyczne motywowane przez nazwy części ciała służących do mówienia.....	121
Olga V. Domnich (Ukraina / Ukraina). Etymologic Features and Peculiarities of the Process of Indigenous Vocabulary Borrowing in American English.....	130
Erika Merkytė-Švarcienė (Lietuva / Litwa). Tarmių mentalinio žemėlapio (ne)tikslumo veiksniai: tarmės vartojimas vs. nevartojimas.....	139
Hona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lietuva / Litwa). Veliunos apylinkių pravardžių semantikos ypatumai: pirminės pravardės.....	155
Lina Bikilienė (Lietuva / Litwa). Evaluative Language in Lithuanian Students' English Writing. A Study of <i>Important</i> and <i>Interesting</i>	177

**III MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA /
KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO**

Konferencijų apžvalgos / Konferencje

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). Žanras: kanonas ar transformacija?	188
Jurgita Astrauskienė, Danguolė Satkauskaitė (Lietuva / Litwa). Tarp eilučių: kalbos ir medijų sankirta.....	191

Knygų recenzijos / Recenzje książek

Алла Дюмидова (Lietuva / Litwa). Просто о сложном: новое пособие по фонетике русского языка.....	194
Aleksandras Krasnovas (Lietuva / Litwa). Apie lenkų tremtinius Sibire – išsamiai ir objektyviai.....	196

Anonsai / Zapowiedzi	199
-----------------------------------	-----

IV. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS /

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	200
--	-----

CONTENTS

I. RESEARCH OF DISCOURSE AND NARRATIVE

Marek Ruszkowski (Poland). Linguistic Fundamentalism.....	9
Ina Pukelytė (Lithuania). Between Drama and Postdrama	18
Eglė Gabrėnaitė (Lithuania). The Rhetoric of Political Commentary: Genre Transformations	25
Sylvia Konarska-Zimnicka (Poland). Sociology and Methodology of Historical Research. Ethnomethodology.....	33
Iwona Filipczak (Poland). Marginalization of South Asians Based on Race and Skin Color in Bharati Mukherjee's <i>Jasmine</i> and Chitra B. Divakaruni's <i>The Mistress of Spices</i>	46
Skirmantė Biržietienė (Lithuania). Ancient "Simple Poetry": Peculiarities of the Epigram	57
Ewa Anna Piasta (Poland). Religious Motifs in the Novel <i>The Magdeburg Wedding</i> by Gertrud von le Fort	65

II. LANGUAGE. SOCIETY. CULTURE

Oleksandr Kapranov (Norway). Conceptual Metaphors in British Foreign Secretary's Twitter Discourse Involving Ukraine	75
Татьяна Бобкова (Ukraine). Classification of Collocation: The Main Approaches and Criteria	87
Martyna Król (Poland). Homonymy among the Nominates Concerning Time and Space: Polish-Russian Contrastive Study	99
Ольга Солодушко (Poland). Semantyc Analysis of Zoonyms Motivated by the Coloured Coat (Based on the Cow Names in Polish and Ukrainian).....	107
Elżbieta Michow (Poland). Polish and Bulgarian Somatic Phrases Justified with the Names of the Parts of the Body Designed for Speaking	121
Olga V. Domnich (Ukraine). Etymologic Features and Peculiarities of the Process of Indigenous Vocabulary Borrowing in American English.....	130
Erika Merkytė-Švarcienė (Lithuania). Un(accuracy) Factors of the Mental Map of Dialects: Using vs. Non-using a Dialect	139
Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lithuania). Peculiarities of Nickname Semantics in Veliuona Region: Primary Nicknames	155
Lina Bikelienė (Lithuania). Evaluative Language in Lithuanian Students' English Writing. <i>A Study of Important and Interesting</i>	177

III. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE**Conference review**

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). Genre: Canon or Transformation? 188

Jurgita Astrauskienė, Danguolė Satkauskaitė (Lithuania). Between the Lines:
The Intersection of Speech and Media 191

Book reviews

Алла Дюмидова (Lithuania). In Simple Words about Complicated: The New Guide
to the Russian Phonetics 194

Aleksandras Krasnovas (Lithuania). The Polish Exiles in Siberia: In Detail and
Objectively..... 196

Announcements 199

IV. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION 200

Erika Merkytė-Švarcienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 42 26 04

El. paštas: erika.merkyte-svarciene@khf.vu.lt

Moksliniai interesai: *perceptyvioji dialektologija, sociolingvistika*

TARMIŲ MENTALINIO ŽEMĖLAPIO (NE)TIKSLUMO VEIKSNIAI: TARMĖS VARTOJIMAS VS. NEVARTOJIMAS

Straipsnis papildo gana negausius perceptyviosios dialektologijos technika besiremiančius tyrimus Lietuvoje. Siekiama iširti jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių mentalinius žemėlapius ir įvertinti mentalinių žemėlapių tikslumo ryšius su gebėjimu kalbėti tarmiškai. Šis tyrimas prasmingas todėl, kad, žinant paprastųjų kalbos bendruomenės narių nuostatas, galima jas palyginti su informacija, gauta iš geolingvistinių tyrimų, ir daryti prielaidas dėl tarmės gyvybingumo ateityje.

Straipsnis parašytas remiantis mokslinio projekto „Bendrinės kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“ duomenimis. Perceptyviojo tyrimo duomenys rinkti 2014 metais. Iš viso tyrime dalyvavo 144 vakarų aukštaičių šiauliškių tarminio regiono tiriamieji.

Tyrimas parodo, kad, jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių vertinimu, dominuoja trys tarminio kalbėjimo zonos: Aukštaitija, Žemaitija ir Dzūkija. Mentaliniuose žemėlapiuose išsiskiria vadinamieji prototipiniai tarmių miestai. Mažeikiai, Skudodas, Plungė, Telšiai – žemaičių tarmės prototipiniai miestai, Biržai, Utena – aukštaičių tarmės prototipiniai miestai.

Straipsnyje konstatuojama, kad tarmės vartojimas vs. nevartojimas nėra lemiamas veiksnys mentalinio žemėlapių tikslumui.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: perceptyvioji dialektologija, mentalinis žemėlapis, geolingvistinė kompetencija, paprastasis kalbos bendruomenės narys.

Įvadinės pastabos

Perceptyvioji dialektologija – pakankamai jauna ir neišplėtotą dialektologijos mokslo sritis Lietuvoje. Plėtojant perceptyviosios dialektologijos darbų tradiciją galima įvertinti paprastųjų kalbos bendruomenės narių¹ kompetenciją bei jų dialektų vaizdinius. Svarbu išsiaiškinti, ar jie koreliuoja su informacija, gaunama iš geolingvistinių tyrimų, ar nai-vių kalbos bendruomenės narių nuostatos yra kitokios. Taigi šiuo straipsniu siekiama papildyti dar gana negausius perceptyviosios dialektologijos principais besiremiančius tyrimus Lietuvoje.

¹ Kartais jie dar vadinami naiviaisiais kalbos bendruomenės nariais arba eilniais kalbos bendruomenės nariais.

Straipsnio **tikslas** – ištirti jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių mentalinius žemėlapius ir įvertinti mentalinių žemėlapių tikslumo ryšius su gebėjimu kalbėti tarmiškai.

Uždaviniai šiam tikslui pasiekti:

- 1) trumpai aptarti mentalinio žemėlapių principą dialektologijos tyrimuose ir tokių tyrimų tradiciją Lietuvoje;
- 2) taikant anoniminį anketavimą sukaupti duomenis;
- 3) vadovaujantis perceptyviosios dialektologijos principais išanalizuoti sukauptus duomenis.

Straipsnyje keliama **hipotezė**: jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių, teigiančių, kad moka kalbėti tarmiškai, kalbinė tikrovė artimesnė realiajai kalbinei tikrovei, nei teigiančių, kad tarmiškai kalbėti nemoka.

Mentalinis žemėlapis dialektologijos tyrimuose

Mentalinis žemėlapis – tai viena pagrindinių perceptyviosios dialektologijos strategijų. Perceptyvioji dialektologija nenagrinėja vidinio kalbinio variantiškumo ar kalbinio fenomeno variacijos. Jos tikslas – kalbos variacijų tyrimas iš geografinės perspektyvos; kitaip tariant, ji tiria kalbinius įpročius ir kalbinės identifikacijos dalykus (Iannàccaro, Dell’Aquila 2001: 266). Remiantis mentalinio žemėlapiu užduotimi, kaip teigia Gabrielis Iannàccaro ir Vittorio Dell’Aquila, siekiama „iš vidaus“ nubraižyti konkretaus regiono ar bendruomenės kalbinį kraštovaizdį, t. y. taip, kaip mato tą kraštovaizdį tam tikro regiono kalbinės bendruomenės nariai (Iannàccaro, Dell’Aquila 2001: 266). Vienas svarbiausių šios užduoties pagrindėjų yra Dennisas R. Prestonas (Preston 1999: xxxiv). Organizuojant tokį tyrimą, tiriamiesiems pateikiamas tuščias arba su pažymėtomis kokiomis nors (geografinių objektų, administracinių teritorinių vienetų ar pan.) ribomis ar atskirais vienetais žemėlapis ir prašoma pažymėti dialektų ribas arba lokalizuoti girdimus dialektus. Iš esmės, kaip rodo tyrėjų patirtis, tikslingiau pateikti žemėlapi su kokia nors kraštovaizdžio ribų sistema (gamtinių arba administracinių ir kt.), kadangi tiriamųjų geografinės žinios dažniausiai gana menkos ir pateikus tuščią žemėlapi dažnai gaunamas visiškai nerealus šalies tarminės diferenciacijos žemėlapio vaizdas. Pavyzdžiui, taip atsitiko D. R. Prestonui Havajų universiteto studentams pateikus tuščią JAV žemėlapi ir paprašius pažymėti vietas, kuriose kalbama tam tikru anglų kalbos dialektu, o jeigu tiriamasis nežino, kokių dialektu ten kalbama, tai nurodyti, kaip jis vadina toje vietoje gyvenančius žmones. Rezultatas buvo toks gluminantis, kad respondentams galiausiai pateiktas žemėlapis su valstijų ribomis ir leista žvilgčioti į detalių kelių žemėlapi, kad jie labiau orientuotųsi (Niedzielski, Preston 2003: 46–47).

Mentalinis žemėlapis yra savotiškas metodas, kuriuo remiantis siekiama išsiaiškinti naiviųjų kalbos bendruomenės narių kalbinį, kultūrinį sąmoningumą. Mentalinio žemėlapi negalima prilyginti kartografiniam žemėlapiui su tikslią izoglosių sistema ir tikėtis visiško tikslumo. Remiantis mentalinio žemėlapiu metodu gautais duomenimis galima išsiaiškinti tam tikrą ugdymo, kalbinio ir geografinio prusinimo taikomąjį aspektą.

Lietuvoje mentalinio žemėlapiu metodo aspektai pirmą kartą pritaikyti tik 2007 metais (Aliūkaitė 2007). Šiuo metu vykdomas projektas „Bendrinės kalbos vieta mentaliniame

lietuvių kalbos žemėlapyje“ (2014–2016)² taip pat įtraukia perceptyviosios dialektologijos mentalinio žemėlapiu metodiką ir siekia iširti naiviųjų kalbos bendruomenės narių geolingvistinę kompetenciją.

Empirinio tyrimo metodologijos aptartis

Empirinė straipsnio dalis parengta remiantis moksliniame projekte „Bendrinės kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“ naudojamu tyrimo instrumentu – anketa „Tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos vertinimas“ – gautais duomenimis. Empirinio tyrimo anketą sudaro demografinių tiriamojo duomenų dalis ir tiriamųjų užduočių dalis.

Demografinėje tiriamojo duomenų dalyje tiriamųjų prašoma įvardyti savo amžių, lytį, kilmės ir gyvenamąją vietas, nurodyti, ar moka tarmę (jei taip, tai kokią), ar kalba tarmiškai (jei taip, tai kur ir su kuo), ir, jei kalba, įvertinti savo kalbėjimo tarmiškai dažnumą.

Tiriamojame anketos dalyje teikiami du žemėlapiai su pažymėtomis savivaldybių ribomis. Pirmame žemėlapyje tiriamieji turėjo pažymėti, kur, jų manymu, kalbama tarmiškai, ir trumpai pakomentuoti – užrašyti, kokia tarme, ar ji taisyklinga vs. netaisyklinga, graži vs. negraži ir pan. Antrame žemėlapyje tiriamieji turėjo pažymėti, kur, jų manymu, kalbama bendrine kalba.

Galiausiai tiriamųjų paprašyta atsakyti į keturis atvirojo tipo klausimus: parašyti, su kuo asocijuojasi tarmiškai kalbantis žmogus, bendrine kalba kalbantis žmogus, išskirti kelias kalbos ypatybes, pagal kurias geriausiai atpažįstama tarminė raiška, ir išvardyti, kokias Lietuvos tarmes žino.

Šiame straipsnyje analizuojami tik pirmojo mentalinio žemėlapiu duomenys, kuriame tiriamųjų prašyta pažymėti, kur, jų manymu, kalbama tarmiškai.

Tyrimo organizavimas

Perceptyviojo tyrimo duomenys rinkti 2014 metais. Tai yra dalis duomenų, surinktų vykdančiam mokslinį projektą „Bendrinės kalbos vieta mentaliniame lietuvių kalbos žemėlapyje“.

Anoniminis tyrimas su tiriamaisiais vykdytas 20–40 minučių. Surinktos anketos buvo užkoduotos³. Projekto metu surinkti duomenys saugomi Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedroje.

Pažymėtina, kad respondentai buvo informuoti, jog jų anketose išsakytos nuostatos bus panaudotos rašant mokslinį darbą. Respondentai anketas pildė niekieno neverčiami, laisva valia.

² Pagal Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programą (1 uždavinį Tirti lietuvių kalbos tarmes, bendrinės kalbos ir tarmių kaitą ir sąveiką, žmonių kalbines nuostatas, priemonės kodas 01.01.03: Vykdyti bendrinės kalbos ir tarmių sąveikos, žmonių kalbinių nuostatų tarmių ir bendrinės kalbos atžvilgiu tyrimus). Finansavimo šaltinis – Valstybinė lietuvių kalbos komisija, vykdančioji institucija – Vilniaus universitetas.

³ Šiaulių miesto tiriamieji Šiaul_X(Y)_Vz (miesto santrumpa, X – gimnazijos eil. numeris, Y – gimnazijos klasė, V – vyras, M – moteris, z – anketos eilės numeris).

Tiriamųjų charakteristika

Straipsnyje pristatomi ir analizuojami vakarų aukštaičių šiauliškių tarminiam regione surinkti duomenys.

Iš viso tyrime dalyvavo 144 vakarų aukštaičių šiauliškių tarminio regiono tiriamieji. 1 lentelėje pateikiamas tikslus tiriamųjų skaičius pagal mokyklas.

1 lentelė. Tiriamųjų skaičius

Šiaulių universiteto gimnazija (2 klasė)			Šiaulių universiteto gimnazija (4 klasė)			Šiaulių Juliaus Janonio gimnazija (2 klasė)			Šiaulių Juliaus Janonio gimnazija (3 klasė)			Šiaulių „Saulėtekio“ gimnazija (3 klasė)			
V	M	Iš viso	V	M	Iš viso	V	M	Iš viso	V	M	Iš viso	V	M	Iš viso	Iš viso
19	25	44	7	10	17	6	17	23	11	8	19	26	15	41	144

Atrenkant tyrime dalyvausiančius tiriamuosius atsižvelgta į gyvenamosios vietos, amžiaus ir lyties kintamuosius.

Visų tiriamųjų gyvenamoji vieta yra Šiaulių miestas arba kaimelis (Bubiai, Vinkšnėnai, Šilėnai, Skaudviliai ir kt.), esantis šalia Šiaulių.

Tiriamieji – tai vidurinėje mokykloje besimokantis jaunimas, jų amžius yra 15–18 metų. Visus tiriamuosius galima priskirti vienai amžiaus grupei, jei pagrindiniu kriterijumi laikysime ne jų biologinį amžių, o kalbinę, kultūrinę, socialinę patirtį (plg. Aliūkaitė 2007: 145).

Dėl lyties rodiklio pasakytina tik tiek, kad stengtasi, jog tiek vienos, tiek kitos lyties respondentų būtų daugiau ar mažiau po lygiai. Vyrishkosios lyties tiriamųjų 47,92 proc., o moteriškosios – 52,08 proc.

Pastabos dėl duomenų apdorojimo

Pateikiant (ne)mokėjimo kalbėti tarmiškai duomenis nurodomi procentiniai įverčiai (skliausteliuose pateikiamas ir konkretus tiriamųjų skaičius).

Pateikiant tarminio kalbėjimo vartojimo sričių (domenų) duomenis nurodomi procentiniai įverčiai, apskaičiuoti tik nuo tų tiriamųjų, kurie nurodė domenų.

Mentalinio žemėlapiu užduoties duomenys duoda pagrindą tiriamųjų nuostatas suskirstyti į keturias grupes (apskaičiuojant procentinius įverčius):

1. Mentaliniai žemėlapiai, atitinkantys etnografinę regionų klasifikaciją (daugiau ar mažiau tiksliai – kai nurodyti keturi etnografiniai regionai; mažiau tiksliai – kai nurodytas vienas, du ar trys etnografiniai regionai).
2. Mentaliniai žemėlapiai, kuriuose išryškėja prototipiniai tarmių miestai.
3. Mentaliniai žemėlapiai, atitinkantys (daugiau ar mažiau) mokslinę tarmių klasifikaciją.
4. *Nediferencijuoti* mentaliniai žemėlapiai.

Pirmajai grupei (daugiau ar mažiau tiksliai klasifikacija, kai nurodyti keturi etnografiniai regionai) priskirtini tokie mentaliniai žemėlapiai, kuriuose tiriamieji išskyrė keturis etno-

grafinius Lietuvos regionus: Aukštaitiją, Žemaitiją, Suvalkiją ir Dzūkiją. Negalima teigti, kad toks išskyrimas yra visiškai tikslus todėl, kad remiantis Lietuvos etnografinių regionų žemėlapiu, sudarytu vadovaujantis Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu ir remiantis įvairių mokslinių tyrimų rezultatais, ekspertų (etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų ir kt.) išvadomis bei rekomendacijomis, Lietuvoje yra penki etnografiniai regionai: Aukštaitija, Žemaitija, Suvalkija, Dzūkija ir Mažoji Lietuva (Klaipėdos kraštas). Tiriamųjų, nurodžiusių penkis etnografinius regionus, nebuvo.

Antrajai grupei priskirtini tokie mentaliniai žemėlapiai, kuriuose išryškėja prototipiniai tarmių miestai – Utena, Marijampolė, Mažeikiai, Skuodas, Plungė, Biržai, Telšiai, Šiauliai ir kt.

Trečiajai grupei priskirtini tokie mentaliniai žemėlapiai, kuriuose tiriamieji išskyrė dvi tarmines zonas: aukštaičių ir žemaičių. Negalima teigti, kad tiriamųjų nuostatos atitinka tikslią mokslinę tarmių klasifikaciją todėl, kad aukštaičių ir žemaičių tarmių zonos tiriamųjų itin tiksliai neatskiriamos.

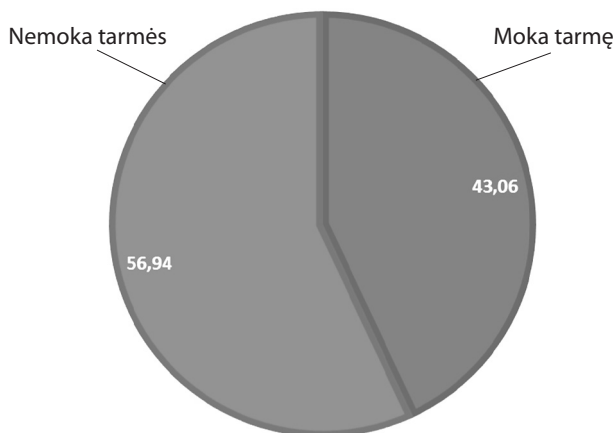
Ketvirtajai grupei priskirtini tokie mentaliniai žemėlapiai, kuriuose neišskirtos konkrečios zonos, o apibrėžta visa Lietuva. Toks žymėjimas suponuoja tiriamųjų nuostatą, kad tarmiškai kalbama visoje Lietuvoje. Taip teigti leidžia ir keli pateikti ekstralingvistiniai komentarai.

Tyrimo rezultatai

(Ne)mokėjimo kalbėti tarmiškai nuostatos

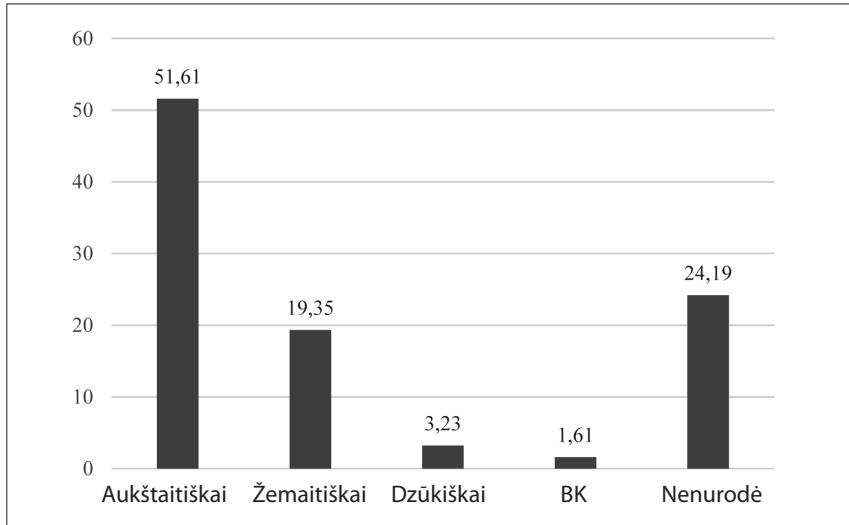
Surinkus ir inventorizavus vakarų aukštaičių šiauliškių tarminio regiono jaunosios kartos tiriamųjų duomenis išryškėja, kad 43,06 proc. tiriamųjų teigia mokantys tarmę, o 56,94 proc. – nemokantys tarmės (žr. 1 pav.).

Respondentai, nurodę, kad moka tarmę, dažniausiai teigė kalbą aukštaitiškai (pvz., Šiaul_1(2)_M22: *aukštaičių*; Šiaul_3(3)_V25: *šiaulietiška*; Šiaul_3(3)_V07: *aukštaitiškai*) – 51,61 proc. (jeigu tiriamasis nurodė, kad kalba šiaulietiška, remdamasi Lietuvos

1 pav. (Ne)mokėjimas kalbėti tarmiškai, proc.

tarmių klasifikacija autorė tokią nuostatą priskyre aukštaičių tarmai), 19,35 proc. tiriamųjų teigė kalbantys žemaitiškai (pvz., Šiaul_2(3)_V02: *žemaitiškai*; Šiaul_2(3)_M04: *žemaitiškai*; Šiaul_1(2)_M23: *žemaitiškai*), 3,23 proc. – *dzūkiškai* (pvz., Šiaul_1(4)_M01: *dzūkiškai*; Šiaul_1(2)_V07: *dzūky*), o 1,61 proc. tiriamųjų nurodė kalbantys bendrine kalba (pvz., Šiaul_1(2)_V03: *bendrine*); 24,19 proc. tiriamųjų tarmės neįvardijo (žr. 2 pav.).

2 pav. Tarmių mokėjimas, proc.

Taigi galima teigti, kad jaunieji vakarų aukštaičiai šiauliškiai tapatinasi su Aukštaitijos tarminiu regionu, tačiau nemažai ir besitapatinančių su Žemaitijos tarminiu regionu. Tokia nuostata nėra netikėta. 2008 metais tyrėjos Astos Venskienės atliktas tyrimas siekiant išsiaiškinti jaunimo žinias apie Lietuvos teritorijos suskirstymą į etnografines sritis, nustatyti etnografinius-lokalinius tapatumus bei kriterijus, kuriais remiantis šie tapatumai konstruojami, atskleidė, kad Šiaulių miesto gyventojų padėtis išskirtinė. Šiauliečių saviidentifikacijai didelę įtaką turi simbolinis miesto dalijimas į žemaitiškąją ir aukštaitiškąją dalis. Dauguma iš Šiaulių kilusių respondentų paminėjo šį faktą ir savo etnografinę priklausomybę tiesiogiai susiejo su gyvenamosios vietos priklausomybe vienai ar kitai etnografinėi sričiai: „Esu tarp Aukštaitijos ir Žemaitijos, nes Šiaulių miestas dalijamas pusiau. Iki 12 metų gyvenau Aukštaitijos dalyje, dabar – Žemaitijos.“ Kaip ir kitų paribio vietovių gyventojai, taip ir šiauliečiai dažniau buvo linkę nesitapatinti su jokia etnografinė grupe: „...man nuo mažens tėvai sakė, kad Šiauliai yra riba tarp dviejų grupių (žemaičių ir aukštaičių), todėl mes lyg ir neutralūs.“ (Venskienė 2008: 93) Taigi ir 2014 metais surinkti duomenys antrina ankstesnėms išvadoms: Šiaulių miesto jaunosios kartos atstovai tapatinasi su Aukštaitijos ir Žemaitijos tarminiais regionais. Tikėtina, kad jie net labiau tapatinasi su pačiu miestu, o ne etnografiniu regionu – aš esu šiaulietis. Galima daryti prielaidą, kad dviejų tiriamųjų, nurodžiusių, jog moka kalbėti dzūkiškai, tarminio kalbėjimo kompetencija stipriai prasilenkia su moksline tarmių klasifikacija, kadangi abiejų tiriamųjų tiek gyvenamoji, tiek kilmės vieta yra Šiauliai. Sunkiai tikėtina, kad jie galėtų

mokėti kalbėti dzūkiškai. Įdomi tiriamojo, nurodžiusio, kad moka kalbėti tarmiškai, t. y. bendrine kalba, nuostata. Vadinasi, jaunuolis bendrinę kalbą laiko vienu iš tarminių kodų.

(Ne)kalbėjimo tarmiškai nuostatos

Kaip nurodyta ankstesniame poskyryje, 43,06 proc. tiriamųjų teigia, kad moka kalbėti tarmiškai. Tad verta panagrinėti, kokius tarminio kalbėjimo domenų išskiria jaunesni vakarų aukštaičiai šiauliškiai.

Tiriamųjų duomenys analizuojami remiantis Antono M. Hageno išskirta domenų klasifikacija (Hagen 1989: 53) (cit. iš Aliūkaitė, Valikonė 2012: 8–9):

- 1) „instrumentiniai viešieji“ domenai, pavyzdžiui, mokykla, viešosios institucijos, pokalbiai su nepažįstamaisiais;
- 2) „solidarumo“ domenai, pavyzdžiui, draugai, kaimynai, kolegos;
- 3) „izoliuoti“ domenai, pavyzdžiui, šeima.

Taigi iš 62 tiriamųjų, nurodžiusių, kad moka kalbėti tarmiškai, vartojimo sritis nurodė 83,87 proc. tiriamųjų. Nurodytos vartojimo sritys apima visus tris domenų:

- 1) „solidarumo“ domenai (tiriamieji nurodė *draugus*) – 61,54 proc.
Pvz., Šiaul_1(2)_V06: *svečiuose pas draugus⁴*;
Šiaul_2(2)_M04: *kai būnu su draugais, norint pajuokauti*.
- 2) „izoliuoti“ domenai (tiriamieji nurodė *tėvus, brolius, seseris ir senelius*) – 59,62 proc.
Pvz., Šiaul_3(3)_V12: *su močiute*;
Šiaul_1(4)_M08: *su tėvais, seneliais*;
Šiaul_1(2)_V11: *su močiute, pussesere ir kitais pažįstamais*;
Šiaul_1(2)_V07: *su mama, močiute*.
- 3) „instrumentiniai viešieji“ domenai (tiriamieji nurodė *mokyklą ir mokytojus*) – 26,92 proc.
Pvz., Šiaul_3(3)_V07: *su tėvais, mokytojais*;
Šiaul_3(3)_V06: *mokykloje*;
Šiaul_2(3)_V09: *mokykloje*.

13,46 proc. tiriamųjų teigė, kad tarmiškai kalba visur, t. y. jų vartojimo sritis apima visus tris A. M. Hageno išskirtus domenų. Pvz., Šiaul_2(3)_V06: *su visais*; Šiaul_3(3)_M06: *su visais, kuriais bendrauju*.

Taigi vakarų aukštaičiai šiauliškiai tarminį kodą dažniausiai renkasi „izoliuotame“ ir „solidarumo“ domenuose, o „instrumentiniame viešajame“ domene deklaruoja kalbantys kitaip (galbūt bendrine kalba?). Tokios nuostatos patvirtina Daivos Aliūkaitės ir Jolantos Valikonės išvadą, kad XXI amžiaus pradžioje BK ir TK domenų opozicija vartotojų sąmonėje nėra aiški ir griežta (Aliūkaitė, Valikonė 2012: 17). Panašūs rezultatai gauti ir vykdant projektą „Miestai ir kalbos“. Aukštaitijos, Žemaitijos ir Suvalkijos miestų gyventojai tarmiškai dažniausiai kalba privačioje sferoje, t. y. „solidarumo“ ir „izoliuotuose“ domenuose, pusiau viešojoje sferoje (parduotuvėje, kavinėje, su medicinos darbuotojais,

⁴ Tiriamųjų kalba netaisyta.

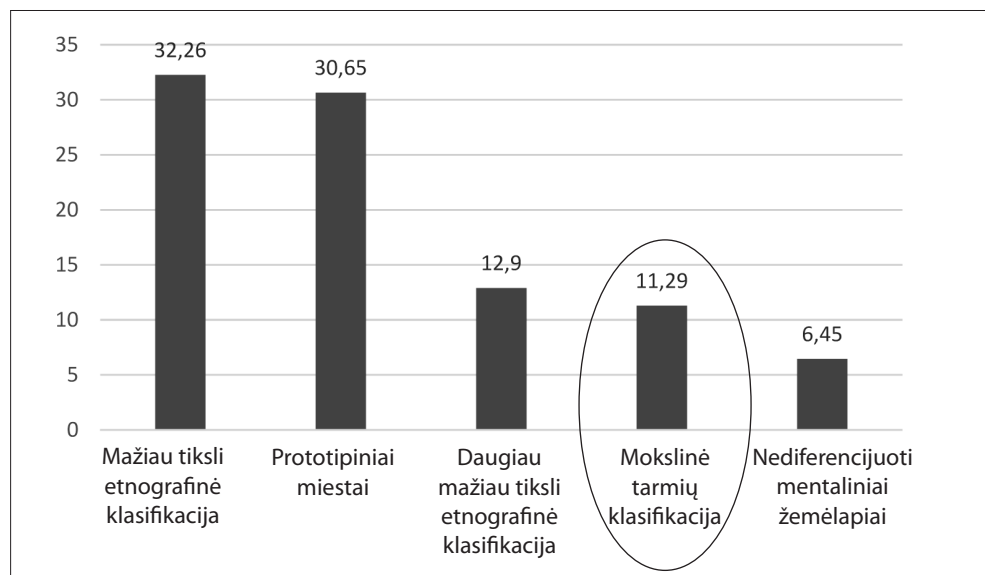
su valdininkais, pareigūnais) tarmės vartojamos mažiau, o viešojoje sferoje tarmiškai kalbėti linkę mažiausiai (Ramonienė 2013: 79, 89; Kliukienė 2013: 92, 102; Dabašinskienė 2013: 113). Jaunieji kalbos bendruomenės nariai tarminį kodą ir bendrinę kalbą vartoja pramaišiu: „solidarumo“ ir „izoliuotame“ domenuose dažniausiai kalba tarmiškai, tačiau nevengia ir bendrinės kalbos, o „instrumentiniame viešajame“ domene dažniau kalba bendrine kalba, tačiau neatsisako ir tarminio kalbėjimo.

Mentalinio žemėlapio (ne)tikslumas

Atsižvelgus į straipsnio įvadinėse pastabose iškeltą hipotezę⁵, jaunųjų vakarų aukštaičių šiauliškių mentalinio žemėlapio nuostatas nutarta panagrinėti dviem pjūviais: tiriamųjų, mokančių kalbėti tarmiškai, nuostatos; tiriamųjų, nemokančių kalbėti tarmiškai, nuostatos.

Tiriamųjų, mokančių kalbėti tarmiškai, mentalinio žemėlapio (ne)tikslumas

43,06 proc. vakarų aukštaičių šiauliškių, teigiančių, kad moka tarmę, mentalinio žemėlapio užduoties nuostatos matyti 3 pav.

3 pav. Vakarų aukštaičių šiauliškių, mokančių tarmiškai kalbėti, mentalinio žemėlapio užduoties nuostatos, proc.

Kaip matyti 3 pav., didžiosios dalies tiriamųjų – 32,26 proc. – nuostatos atitinka mažiau tikslią etnografinę klasifikaciją (tokios klasifikacijos pavyzdys pateikiamas 4 pav.).

⁵ Jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių, teigiančių, kad moka kalbėti tarmiškai, kalbinė tikrovė artimesnė realiajai kalbinei tikrovei nei teigiančių, kad tarmiškai kalbėti nemoka.

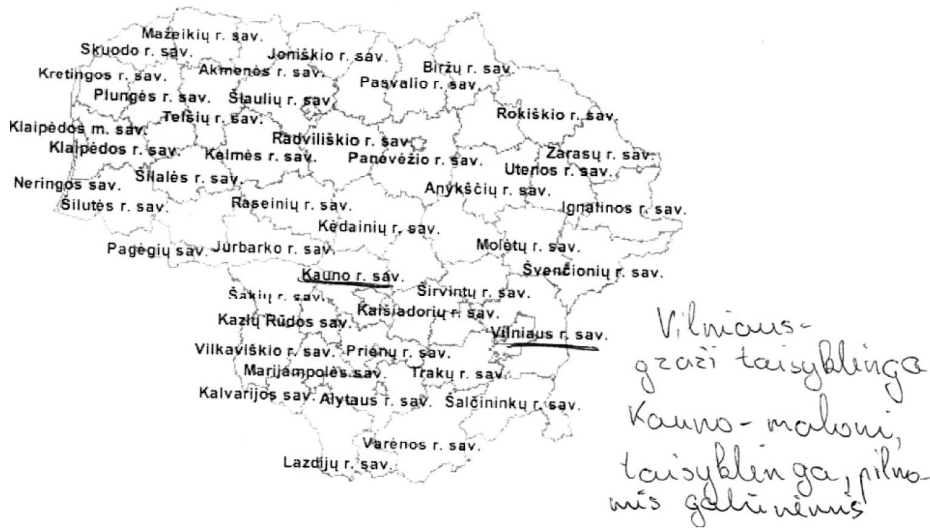

4 pav. Mažiau tiksli etnografinė klasifikacija (Šiaul_2(2)_V05)

Dažniausiai tiriamieji žemėlapiį dalijo į tris tarmines zonas – žemaičius, aukštaičius ir dzūkus. Kai kurie nurodo tik vieną tarminę zoną – Žemaitiją. Suvalkijos, kaip etnografinio regiono, vakarų aukštaičių šiauliškių tarminio regiono jaunosios kartos tiriamieji dažniausiai neišskiria. Tikėtina, jog galbūt pastarasis etnografinis regionas jiems asocijuojasi ne su tarminiu kodu, o su bendrine kalba. Taip manyti jie galėtų remdamiesi mokyklinėmis žiniomis, kad bendrinė lietuvių kalba sukurta vakarų aukštaičių kauniškių tarmės pagrindu (o tai – Suvalkijos etnografinio regiono plotas). Taip pat tiriamieji išskiria šiaurietiška ir vilnietiška kalbantį plotą – jų išskyrimą pabrėžia ekstralingvistiniais komentarais (žr. 5, 6 pav.). Šiaulių miesto išskyrimą, tikėtina, lemia kalbinės gimtinės (angl. *linguistic homeland*) (dėl termino žr. Diercks 2002: 51) veiksnys – gimtojo varianto, su kuriuo tapatinamasi, mentalinis vaizdiny, turintis geografinius, kalbinius ir socialinius parametrus. Iš tokios tiriamųjų nuostatos būtų galima teigti, kad tiriamieji jaučiasi kalbiškai saugūs,

5 pav. Šiaulių išskyrimas (Šiaul_1(2)_M24)

6 pav. Vilniaus išskyrimas (Šiaul_3(3)_V25)

t. y. savo gimtąjį variantą laiko visaverčiu ir vertina teigiamai. Vilniaus miesto išskyrimą galbūt lemia Vilniaus kaip Lietuvos sostinės statusas. Vilnius – didžiausias, svarbiausias Lietuvos miestas, vadinasi, jis turi kuo nors išsiskirti (dažniausiai teigiamai).

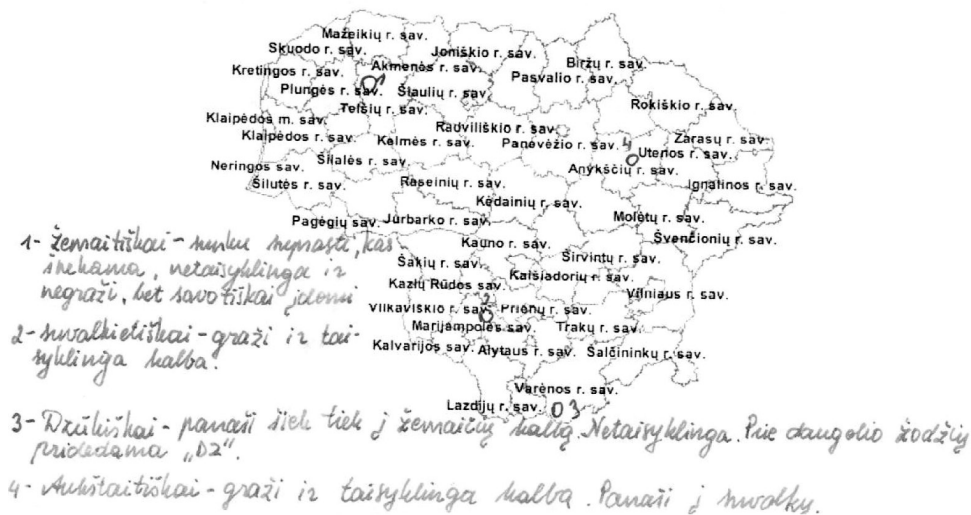
30,65 proc. tiriamųjų mentaliniuose žemėlapiuose išryškėja prototipiniai tarmių miestai (žr. 7 pav.). Tiriamieji dažniausiai teigia, kad tarmiškai kalbama Utenoje, Marijampolėje, Mažeikiuose, Skuode, Plungėje, Biržuose, Telšiuose, Šiauliuose ir kt. Galima teigti, kad pažymėti miestai iš dalies nėra atsitiktiniai, tokie prototipiniai miestai užfiksuoti ir kituose tyrimuose (žr. Aliūkaitė 2007: 181; Aliūkaitė 2011: 212; Merkytė-Švarcienė 2011: 96). Be to, šių vietų svarbios zonos išskiriamos ir naujausiame geolingvistiniame tyrime

7 pav. Prototipinių miestų išskyrimas (Šiaul_1(2)_M03)

„XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas“ (Aliūkai-
tė, Mikulėnienė 2014: 258–262). Dauguma tiriamųjų, kurių mentalinio žemėlapiu nuostatos
priskirtos šiai kategorijai, kaip prototipinį miestą įvardija ir Šiaulius – tą miestą, kuriame
gyvena. Tokia tiriamųjų nuostata yra visiškai logiška įvertinus tai, kad tiriamieji sako
mokantys tarmiškai (dažniausiai šiaulietišškai) kalbėti.

Gerokai mažesnės dalies tiriamųjų – 12,9 proc. – kompetencija yra daugiau ar mažiau
tiksliai (mentaliniam žemėlapyje pažymėjo keturis etnografinius Lietuvos regionus – Že-
maitiją, Aukštaitiją, Dzūkiją ir Suvalkiją) (žr. 8 pav.).

8 pav. Daugiau ar mažiau tiksliai etnografinė klasifikacija (Šiaul_1(2)_M25)

Verta detaliau paanalizuoti, kodėl tokias tiriamųjų nuostatas nuspręsta įvardyti daugiau ar mažiau tiksliai. Pirmą, remiantis moksline tarmių klasifikacija, Lietuvoje yra dvi tarmės (aukštaičių ir žemaičių), o ne keturios (aukštaičių, žemaičių, dzūkų ir suvalkiečių). Antra, kaip jau minėta poskyryje „Pastabos dėl duomenų apdorojimo“, Lietuva skirstoma į penkis etnografinius regionus: Aukštaitiją, Žemaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją ir Mažąją Lietuvą (Klaipėdos kraštą). Taigi iš esmės tiriamieji parodo chrestomatines savosios kultūros žinias – tarmės sieja su etnografiniais regionais, neišskirdami Mažosios Lietuvos (Klaipėdos krašto) regiono (šia zoną jie priskiria Žemaitijos etnografiniam regionui⁶). Apskritai pažymėtina, kad ne tik jaunosios kartos, bet ir vyresnės kartos atstovai, paklausti, kokias Lietuvos tarmes žino, vis dėlto dažniausiai įvardija keturis (ne penkis!) Lietuvos etnografinius regionus, o ne nurodo dvi Lietuvos tarmes – aukštaičių ir žemaičių.

⁶ Tokias nuostatas patvirtina ir 2004–2006 metais mokslininkės A. Venskienės surinkta medžiaga, kuria siekta išsiaiškinti jaunimo žinias apie Lietuvos teritorijos suskirstymą į etnografines sritis. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad Klaipėdos kraštą 19–22 metų jaunimas linkęs priskirti Žemaitijai, o jame pastebimi skirtingi kultūros elementai laikomi krašto geografinės padėties, istorinių aplinkybių išdava. Jie nesiejami su išskirtine vietine etnografinė kultūra, bet laikomi svetimos vokiečių (apskritai vakarietiškos) kultūros maišymosi su žemaitiškais tradicijomis pasekme (Venskienė 2008: 99).

11,29 proc. tiriamųjų nuostatos antrina mokslinei tarmių klasifikacijai (žr. 9 pav.). Tiriameji mentalinį Lietuvos žemėlapi padalijo į dvi tarmines zonas – aukštaičių ir žemaičių. Tokias tiriamųjų nuostatas galima sieti su mokyklinėmis žiniomis. Antroje gimnazijos klasėje moksleiviams skirtos kelios pamokos susipažinti su Lietuvos tarmėmis. Žinoma, atsižvelgus į pastarąjį faktą, vis dėlto tik labai menkos tiriamųjų dalies nuostatas galima laikyti tiksliais (iš 144 tiriamųjų mokslinę tarmių klasifikaciją nurodė tik 9 – neatsižvelgus į tarmės mokėjimo vs. nemokėjimo kriterijų).

9 pav. Mokslinė tarmių klasifikacija (Šiaul_2(3)_M07)

6,45 proc. tiriamųjų nuostatos priskirtinos *nediferencijuotų* mentalinių žemėlapių kategorijai. Tiriameji teigė, kad tarmiškai kalbama visoje Lietuvoje (žr. 10 pav.). Gaila, kad

Būtinėje kalboje kalbama visi tarmiškai

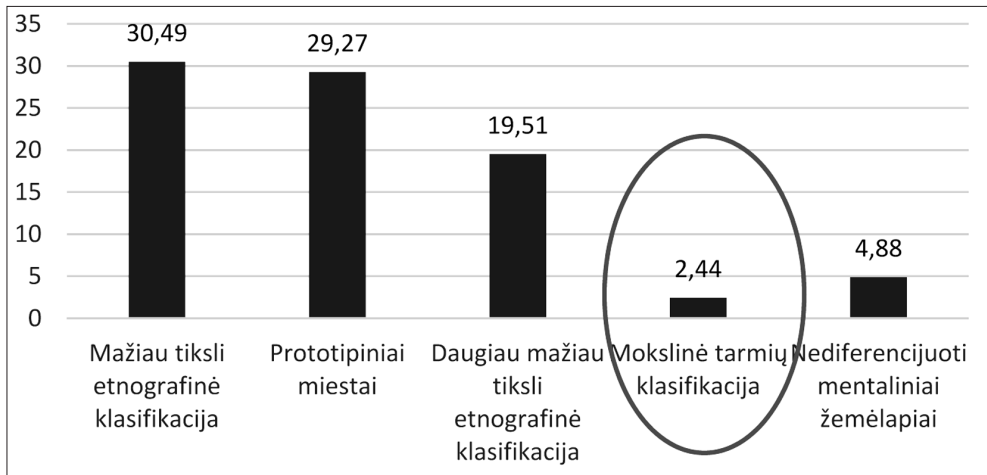
10 pav. *Nediferencijuoti* mentaliniai žemėlapiai (Šiaul_2(2)_M15)

tik vienas tiriamasis pakomentavo savo nuostatą: *buitinėje kalboje kalbame visi tarmiškai*. Tokia tiriamojo nuostata yra tiksli – kiekvienas Lietuvos miestas, miestelis ir kaimas turi itin ryškių ar nelabai ryškių tarminio kalbėjimo bruožų.

Taigi galima teigti, kad vakarų aukštaičių šiauliškių, moka kalbėti tarmiškai, geolingvistinė kompetencija yra gana menka.

Tiriamųjų, nemokančių kalbėti tarmiškai, mentalinio žemėlapiu (ne)tikslumas

56,94 proc. vakarų aukštaičių šiauliškių, teigiančių, kad nemoka kalbėti tarmiškai, mentalinio žemėlapiu užduoties nuostatos matyti 11 pav.

11 pav. Vakarų aukštaičių šiauliškių, nemokančių tarmiškai kalbėti, mentalinio žemėlapiu užduoties nuostatos, proc.

Prieš nagrinėjant šios tiriamųjų grupės nuostatas verta pažymėti, jog respondentai, teigiantys, kad nemoka tarmės, galbūt tiesiog neidentifikuoja savo raiškos. Tai jau atvirojo prestižo veiksnys (dėl termino žr. Ramonienė 2006: 145), atribojantis juos nuo tarminio kalbėjimo. Jie sąmoningai vs. nesąmoningai gėdijasi tarminio kalbėjimo ir savo kalbą tapatina (greičiausiai?) su bendrine kalba. O galbūt tiriamieji, lygindami savo kodą su visai arti esančių žemaičių kalbiniu kodu, mano, kad tarminis kalbėjimas yra gerokai ryškesnis nei jų kalba.

Kaip matyti 11 pav., didžiosios dalies tiriamųjų – 30,49 proc. – mentaliniuose žemėlapiuose išryškėja mažiau tiksli etnografinė klasifikacija, beveik tokios pačios dalies – 29,27 proc. – prototipiniai miestai, o 19,51 proc. – daugiau ar mažiau tiksli etnografinė klasifikacija. 4,88 proc. tiriamųjų nuostatos priskirtinos *nediferencijuotų* mentalinių žemėlapių kategorijai ir tik 2,44 proc. – antrina mokslinei tarmių klasifikacijai.

Pastebėtina, kad atotrūkis tarp nuostatų, atitinkančių mažiau tikslią etnografinę klasifikaciją, ir tų, kuriose išryškėja prototipiniai miestai, abiejų tiriamųjų grupėse (ir moka kalbėti, ir nemokančių tarmiškai kalbėti) yra lygiai toks pats – vienas tiriamasis. Tačiau

šioje tiriamųjų grupėje gerokai didesnės dalies tiriamųjų geolingvistinė kompetencija yra daugiau ar mažiau tiksli (nurodyti keturi etnografiniai Lietuvos regionai) – 16 tiriamųjų, o tiksli (atitinka mokslinę tarmių klasifikaciją) – tik du tiriamieji (mokančių tarmę tiriamųjų grupėje šios nuostatos beveik sutampa – skiria tik vienas tiriamasis).

Apibendrinimai ir svarstymai

Išanalizavus vakarų aukštaičių šiauliškių tarminiame regione surinktus duomenis akivaizdu, kad jaunosios kartos atstovai dažniausiai tapatinasi su Aukštaitijos tarminiu regionu, tačiau nemažai ir besitapatinančių su Žemaitijos tarminiu regionu. Tokį tapatinimąsi, remiantis A. Venskiene, manytina, suponuoja išskirtinė Šiaulių miesto gyventojų padėtis: simbolinis miesto dalijimas į žemaitišką ir aukštaitišką dalis.

Jaunieji vakarų aukštaičiai šiauliškiai dažniausiai tarmiškai kalba „izoliuotame“ ir „solidarumo“ domenuose, o „instrumentiniame viešajame“ domene deklaruoja kalbantys kitaip, greičiausiai bendrine kalba.

Iš tyrimo aišku, kad jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių vertinimu, dominuoja trys tarminio kalbėjimo zonos: Aukštaitija, Žemaitija ir Dzūkija. Iš tiesų įdomu, kur dings-ta Suvalkijos etnografinis regionas. Tikėtina, kad jaunosios kartos vakarų aukštaičiams šiauliškiams Suvalkijos etnografinis plotas asocijuojasi ne su tarminiu kalbėjimu, o su bendrine kalba. Galbūt jie remiasi mokyklinėmis žiniomis, kad bendrinė lietuvių kalba sukurta vakarų aukštaičių kauniškių tarmės pagrindu. Tokius svarstymus būtų galima patikrinti tolimesniame tyrime, kuriame būtų nagrinėjamos tų pačių vakarų aukštaičių šiauliškių nuostatos dėl bendrinės kalbos.

Nemažai vakarų aukštaičių šiauliškių mentaliniame Lietuvos žemėlapyje pažymėjo tam tikrus miestus: dažniausiai Uteną, Marijampolę, Mažeikius, Skuodą, Plungę, Biržus, Telšius, Šiaulius ir kt. Iš esmės, tai yra prototipiniai miestai, dažnai minimi ir kituose tyrimuose. Mažeikiai, Skuodas, Plungė, Telšiai – žemaičių tarmės prototipiniai miestai, Biržai, Utena – aukštaičių tarmės prototipiniai miestai.

Kaip ir spėta, labai menkos dalies tiriamųjų nuostatos antrina mokslinei tarmių klasifikacijai, t. y. nurodoma, kad Lietuvoje yra dvi tarmės: aukštaičių ir žemaičių. Manytina, kad vidurinėje mokykloje per mažai dėmesio skiriama Lietuvos tarmių tematikai, jaunimas greičiausiai nebepresimena ir 2013 metais – Tarmių metais – įvairiuose renginiuose pateiktos informacijos. Jiems artimesnė etnografinių Lietuvos regionų samprata, susijusi su tautos tradicijomis, papročiais ir vertybėmis. Nuostatą, kad dauguma tiriamųjų įvardija etnografinius regionus, galėjo suponuoti ir tėvų bei senelių perduodamos žinios savo vaikams: vyresnės kartos atstovai taip pat linkę teigti, kad Lietuvoje yra keturios tarmės: aukštaičių, žemaičių, suvalkiečių ir dzūku.

Taigi straipsnio pradžioje iškelta hipotezė, jog jaunosios kartos vakarų aukštaičių šiauliškių, teigiančių, kad moka kalbėti tarmiškai, kalbinė tikrovė artimesnė realiajai kalbinei tikrovei, nei teigiančių, kad tarmiškai kalbėti nemoka, pasitvirtino iš dalies, kadangi skirtumas matematiškai nėra reikšmingas. Mokslinei tarmių klasifikacijai antrina tik 2,44 proc. tiriamųjų, nemokančių kalbėti tarmiškai, ir net 11,29 proc. tiriamųjų, mokančių tarmiškai kalbėti, nuostatos.

Žinoma, šių apibendrinimų negalima laikyti griežtomis ir nekvestionuojamomis išvadomis, tai tik apibendrinamojo pobūdžio svarstymai, tendencijos, kurie bus tikslinami tolimesniuose tyrimuose su įvairesnėmis tiriamųjų imtimis.

Literatūra

- ALIŪKAITĖ, D., 2007. *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė*. [Rankraštis]: daktaro disertacija. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.
- ALIŪKAITĖ, D., 2011. Jaunųjų žemaičių raiškos idealai: sąmoningosios nuostatos. *Respectus Philologicus*, 20 (25), 209–220.
- ALIŪKAITĖ, D., MIKULĖNIENĖ, D., 2014. Geolektų ir regioninių dialektų formavimosi ypatumai Lietuvoje. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas: žemėlapiai ir jų komentarai*. Vilnius: Briedis, 257–262.
- ALIŪKAITĖ, D., VALIKONĖ, J., 2012. Bendrinės kalbos ir tarmės domenai. *Verbum*, 3, 7–20.
- DABAŠINSKIENĖ, I., DAGILYTĖ, E., 2013. Suvalkiečių išskirtinumas: būdo savybės ar kalbėjimas? In: *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 105–123.
- DIERCKS, W., 2012. Mental Maps. Linguistic-Geographic Concepts. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.
- HAGEN, A. M., 1989. Frisian and Education in the Netherlands. In: Eds. J. CHESHIRE, V. EDWARDS, H. MÜNSTERMANN, B. VELTENS. *Dialect and Education: some European Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters, 48–61.
- IANNACCARO, G., DELL'AQUILA, V., 2001. Mapping languages from inside: notes on perceptual dialectology. *Social & Cultural Geography*, 2 (3), 265–280.
- KLIUKIENĖ, R., 2013. Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. In: *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 91–103.
- MERKYTĖ-ŠVARCIENĖ, E., 2011. *Jaunosios kartos tarminio kalbėjimo vaizdiniai: nuostatos ir kompetencija*. [Rankraštis]: magistro darbas. Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.
- NIEDZIELSKI, N. A., PRESTON, D. R., 2003. *Folk Linguistics. Trends in Linguistics*. New York: Mouton de Gruyter.
- PRESTON, D. R., 1999. Introduction. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.
- RAMONIENĖ, M., 2013. Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. In: *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 75–90.
- RAMONIENĖ, M., 2006. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra*, 79, 137–147.
- VENSKIENĖ, A., 2008. Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė. *Lituanistica*, 1 (73). T. 54, 88–100.

Erika Merkytė-Švarcienė

Vilnius University, Lithuania

Research interest: perceptual dialectology, sociolinguistics

**UN(ACCURACY) FACTORS OF THE MENTAL MAP OF DIALECTS:
USING VS. NON-USING A DIALECT****Summary**

The aim of the article is to analyse the mental maps of the Western Upper Lithuania youth residing in Šiauliai region and evaluate the links between the accuracy of the mental maps and the ability to use a dialect.

The respondents of the questionnaire name three main dialectal speech zones: Upper Lithuania, Lower Lithuania and Dzūkija. It is interesting that the ethnographic region of Suvalkija is not mentioned. It is assumed that the youth of the Upper Lithuania (Šiauliai) associates Suvalkija dialect with the standard language.

Most of the respondents from the Upper Lithuania (Šiauliai) marked particular cities, such as Utena, Marijampolė, Mažeikiai, Skuodas, Plungė, Biržai, Telšiai, Šiauliai etc., in the mental map of Lithuania. These cities are the prototypical cities, which are frequently mentioned in other researches. The prototypical cities of the Lower Lithuania dialect are Mažeikiai, Skuodas, Plungė, Telšiai; whereas, the prototypical cities of the Upper Lithuania dialect are Biržai and Utena.

A small number of the respondents approve the scientific classification of dialects, which subdivides Lithuania's dialects into Lower Lithuania and Upper Lithuania dialects.

KEY WORDS: perceptual dialectology, mental map, geolinguistic competence, ordinary members of the language community.

Gauta 2015 11 30

Priimta publikuoti 2016 01 25